

esik, és szinte hallgatásba lett burkolva Hanák Tibor (*Ideológiák és korunk; A filozófus Lukács*), Bakucz József (*Napfogyatkozás; Kövesedő ég*), Cs. Szabó László (*Hunok nyugaton; Római muzsika*) és Márai Sándor (*Napló 1958-1967; Ítélet Canudosban; Rómában történt valami; Föld, föld!*) ebben az időszakban kiadott összes könyve is.

Hogy Tőzsér Árpád, Cselényi László, Duba Gyula egyetlen kötete sem került terítékre, az a *Symposionnal rokonvilágok* (Tőzsér, Cselényi) semmibevételére éppúgy utalhat, mint nagy mértékű feledékenységre. (Persze a kitűnő költő, Szilágyi Domokos sem járt jól — noha több könyvét is fölmutatják — a túlságosan sokat szerepeltetett kritikus, Fekete Elvira *versérezékellenségével!*)

Még egy érdekességet hadd említsek meg: a magyarországi fiatal próza szintén nem kapott figyelmet az *Új Symposionban*, pedig ekkor már Nádas Péternek és Simonffy Andrásnak két-két könyve volt, és Lengyel Péter, Marosi Gyula, Spiró György is letette már a névjegyt.

Arról — keresve az okokat — hosszabb tanulmányt lehetne írni, hogy a tárgyalt időszakban miért nem volt jelen a maga *valódi súlyával* a Jugoszlávián kívül született szépirodalom. Pilinszky, Zelk, Kormos, Nagy László, Tamkó Sirató, Csanádi Imre, Nemes Nagy Ágnes, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc, Oravecz Imre, Tandori Dezső — és még hosszan folytathatnám a sort — egyetlen verssel sem hívhatta föl magára a figyelmet akkor, amikor mára már elfelejtett költőcskék: Monostori Ildikó, Tolnai Gábor (?), Újfaludi László, Nyékes Mihály, stb. az *Új Symposionban* lírikusként tetszelegtek.

A próza-közlés a fent említett *furcsaságnál* több klasszissal jobb (Déry Tibor, Hamvas Béla, Mészöly Miklós, Veres Péter, Szentkuthy Miklós, Kassák Lajos, Weöres Sándor), de itt is hiányzott az *összhang*: a kritikai rovat együttműködése az egyéb közleményekkel.

Az *Új Symposion* az 1965-1975 közötti időszakban, bármilyen volt is hatása az országhatáron belül és kívül, még nagyon is gyermekcipőben járt. Hogy mivé fejlődött, s későbbi korszakaiban az avantgárd irányultság be tudta-e fogadni a tőle elütő értékeket, ennek a megválaszolása már egy másik tanulmány feladata.

ZALÁN TIBOR

Szomorkás visszatekintő — és nem is értem, hogy miért

Háború volt, csúnya és vértelen, persze a mostani háborúskodásokkal össze sem hasonlítható, hiszen csak egyetlen halálos áldozata volt ennek a méltatlan csatának: *Szíveri János*. Noha nem hozható a halála közvetlen kapcsolatba a történetekkel, a valóság mégiscsak az, barátaim, hogy mi itt vagyunk, és élünk, ő pedig — immár negyedik éve — a Farkasréti temetőben porlad, s nem él. Majd eljön annak is az ideje, amikor az orvostudomány meg fogja állapítani, hogy a halál virá-

gai milyen pszichoszomatikus hatásokra kezdenek el burjánzani az élő testben, s akkor feltehetően bizonyosságot kapunk a fentebbi állításunkra, hogy valóban a kudarc feldolgozhatatlansága ölte meg barátunkat, s talán nem is a vereség, vagy annak az ügynek a bukása, mellyel a legteljesebb mértékben azonosult, hanem az emberi kapcsolatokban — nyilvánvalóan a félelem és a számítás különös keverékétől — beállt elkerülhetetlen rothadás. Egyik kezelőorvosa, aki nem csak a test, de a lélek esendőségeinek is a figyelmes istápolója, a kezelés során mindvégig esküdött arra, hogy a betegség kiváltója, fenntartója az a feloldozhatatlan kudarc- és büntudat volt, mely az *Új Symposion* szétverése után alakult ki szuperérzékeny pácienségekben. Kudarc, mert ellene fordultak olyanok is, akik a lap indulásakor még támogatták, olyanok is, akik meg tudták volna akadályozni, talán, a meghurcoltatását, meghurcoltatásukat; kudarc, hogy azok nem álltak ki mellette, akiknek mindenképpen ki kellett volna állniuk, s büntudat, mert elsősorban mégiscsak rajta lehetett, kellett számon kérni a történeteket. Különös kegyetlensége a sorsnak, hogy amikor az otthoni megpróbáltatások és méltatlan létállapotok, de elsősorban a magát előre bejelentő halál elől Magyarországra menekül, itt sem talál megnyugvást. Irodalmunk ekkor már a csendes, de határozott gyilkolódások, a felderengő újraelosztási körvonalak bővületében és a kis belezők kezdődő erőszakában él. A haldokló Sziveribe éppen az *Alföld* hasábjain rúg nagyot a saját pályáját fölfelé egyengető, a magának mind több helyet kívánó költőtárs, aki persze tudja, hogy az útjában álló férfiú hamarosan konkrétan is meg fog halni; de ez akkor már nem elég neki. Kegyetlen idők, az első figyelmeztető jelek azok számára is, akik majd később sorra kerülnek. Kísértetiesen emlékeztet ez engem arra a helyzetre, amikor Illyés a halálos ágyán fekszik, s a vajdasági neves irodalomtörténész minősíthetetlen hangon utasítja rendre. Illyésnek nem adták oda az írást, anélkül halt meg, hogy át kellett volna élnie a hátbarúgást. Sziveri olvasta a róla szóló bíráló szövegeket, s beszéltünk is erről. Még tudott beszélni. Megbántott, de elsősorban értetlen volt. Néha arra gondolok, sok, talán a hajdani traumával is felérő csalódástól óvta meg őt a korai halál. És ez az ostoba gondolat kétszeres szégyenérzettel tölt el mindig.

Senki ne ijedjen meg, nem kívánom most az *Új Symposion*-ügyet felmelegíteni, nem is lenne értelme. Elkerülni sem tudom azonban. El kell mondanom, megrendítő olvasmány volt számomra a mostani tanácskozási felkészülés során Csorba Béla és Vékás János könyve, mely *A kultúranti visszavág* önirónikus címet viseli. Végigolvasva azt, amit annak idején, azonos generációsok révén, végigéltünk, de a közelség miatt nem láthattunk tisztán, hideglelős józanság fogja el az embert, s nincsenek többé illúziói. Kiszámított, precízen kidolgozott kinyírás volt ez, melyben aktív szerepet *vállaltattak* a háttérben meghúzódó *kis hatalmasak* nem csak a lap ellenségeivel, de azokkal a szerzőkkel — volt munkatársakkal is —, akik valamilyen okból, elsősorban befolyásuk csökkenése miatti sértődésből, hajlandóak voltak ellene fordulni egykori fórumuknak. Kevés embernek volt ereje, bátorsága — lehetősége valószínűleg lett volna — ahhoz, hogy Bálint Sándorhoz hasonlóan a fél nyilvánosság elé lépve ismerje be, hogy *utasításra, sőt, zsarolásra* tette, amit tennie meghatároztak, a folyóirat és a mögötte felsorakozó írógárda ellen.

Számomra ekkor, a nevezett, megfenyegetett férfi félelmeit olvasva (miután a visszautasítás reá háruulható egzisztenciális következményeit áttekinti, és nem tartja azokat, két gyerekkel a nyakában sem, a megtöréséhez elégségeseknek, megrendülve vallja be: „*azt nem tudom vállalni, hogy örök életemben a Tito-ellenesség lemoshatatlan bélyegét viseljem a homlokomon*” — figyeljük csak meg az őszintének tűnő vallomás nyilvánvalóan sztálinista frazeológiáját!), nos, számomra ekkor vált nyilvánvalóvá, amit az éppen puhuló Kádár-rendszerben már nem értettünk, mert nem érthettünk, s főleg nem láthattunk át, nevezetesen mit jelentett, akkor, a *titoizmus* a jugoszláviai-, illetve a vajdasági magyar irodalomban.

Ha áttekintjük (hívjuk az egyszerűség kedvéért így:) a *Sziveri-symposion* megjelent számait, meglepődve tapasztaljuk, milyen sűrűn fordulnak elő bennük a Titora vonatkozó írások. A harmadik számukban, számozása szerint 181-es, például olyan jelentős alkotók emlékeznek meg a halott államférfiről, mint Miroslav Krleža, Jovan Zivlak, Alberto Moravia, Ivo Andrić, Marko Ristić; a magyarok részéről Gion Nándor, Balázs Attila, Kalapáti Ferenc, vagy éppenséggel maga a főszerkesztő Sziveri János. Kérdezhetnénk, mire föl ez a nagy felvonulás, ironizálhatnánk is, de tudjuk a választ: a lap nem akar ujjat húzni a hatalommal, illetve a többség szokásrendjével. Az talán már mindörökre titok marad számunkra, vajon mennyi volt ezekben az írásokban — de menjünk tovább, a lap megemlékező szándékában — a *muszáj*, a *taktika*, és mennyi a tömegpszichózis hatására csak-csak kialakuló felemás vagy teljes *azonosulás*. Magyarázható és elfogadható, hogy Tito Jugoszláviájában a Tito halálát követő nemzeti gyász koreográfiáját követni kellett. Annál meglepőbb viszont, hogy két számmal később ismét — immár általam felfedezhető apropó nélkül — közli a lap Predrag Matvejević dolgozatszerűségét a titói mű tanulságáról a kultúrában. Ez az önkéntesség — de vajon az volt-e? — már kevésbé magyarázható. Arra kell gondolnunk, a *Sziveri-symposion* tudatosan készült az önvédelemre, viszont-hivatkozási írásokat vállalt fel a várható támadások esetére. Hogy ez mennyire nem jelentett védelmet, az a hosszadalmas szétzilálási procedúra során egyre inkább nyilvánvalóvá vált. A 193-as számban ismét találkozunk (a borítón is) Titoval, akit most Böndör Pál hiányol rövid, témájától magas színvonalával elváló versében, de rajta kívül már nincsenek jelentős emlékezők, illetve sajnálkozóak. Tito következő két előfordulása már jelzi a szerkesztői gyakorlat — de sajnos nem az idők — radikalizálódását. A 205-ös szám belső borítóján még Domonkos István (egy feltehetően régebbi művéből való) versrészlet köszönti Tito *elutárs* 90. születésnapját, de a választott négy sor hangvétele már távolról sem emlékeztet az előzőekre: *most minden most minden csendre int / versekre szavakra a lét legyint / mellékes ezúttal a rím a forma / a napba nézzünk ne a porba*. Ravasz idézet ez, a teljes vers ismerete nélkül „ha akarom, róla szól, ha akarom, nem”. A másik előfordulás a Krleža-beszélgetésben található, az alcím felér a nagy hegemon trónfosztásával: *amiben tito tévedett...* Persze, ehhez a felségsértő mondathoz szükségeltetett Krleža széles háta is még akkoriban. De hagyjuk Titot, mielőtt félreérthető lenne a vele való foglalkozás, mely végső soron nem is rá irányult, hanem azt volt hivatott bizonyítani, hogy ez a szerkesztőség nem akarta feltétlenül provokálni a hatalmat, nem akart fejfel

menni a falnak, nem volt alkalmatlan a kompromisszumokra, ha azok a fennmaradás feltételeit szolgálták.

Neve századunk útvesztőjében valahol találkozni fog Cbe Guevaráéval — írja Balázs Attila a marsallról, s maga sem hihette, hogy ez a találkozás milyen hamar be fog következni — ha nem is abban a magasságban, ahol a *felistenek*, illetve a középtermetű *Heraklészek* (hogyan is mondták Rákosira? — zömök?), zömök Heraklészek laknak.

Más volt ez a *Sziveri-symposion* mint az öt megelőzőek, illetve az öt követők. Sok mindenben más, és sok mindenben folytatója is az öt megelőző szerkesztési gyakorlatoknak. De hát ez természetes is. Mindamellet Sziveri szerkesztési gyakorlata egyedi volt és követhetetlen — pontosabban nem követésre való. Egy alkalommal volt szerencsém végignézni egy lapszám szerkesztését — a gyakorlatban. Mauritsnak, a kiváló képző- és laptervező-művésznek, délutáni borongásai közben egyszerre eszébe jutott, hogy le kell adni a következő lapszámot. Sziveri előszedte a fiókból a kéziratokat, maga elé vonta a szemétkosarat, és *szelektálni kezdett*. Egyik kézirat az asztalra került, másik a szemétkosárba. Láthatóan írójától, annak rangjától függetlenül. Dermedten figyeltem. Egyik ide, a másik oda. Amikor végzett, megszámolta a flekkeket, és újra nekilátott a válogatásnak. Megint csak asztal és szemétkosár alternatíva létezett. Pedig egyszer már kiválasztott művekről volt szó, olyanok kerültek a szemétkosárba tehát, amelyekről előbb még azt vélhette, közölhetőek. S nyilván közölhetőek lettek volna egy következő számban. De Sziveri az aktuális számot szerkesztette akkor (föltehetően mindig) — s abba csak annyi fért bele, amennyi az asztalon megmaradt. A következő hónapnak üres fiókkal indult neki. Nem az adoma kedvéért meséltem el ezt a sztorit sem, mely persze lehet egyedi eset is, a szerkesztőnek épp ilyen hangulata volt, csak egy bravúrmutatvány volt az egész a Budapestről érkezett barátnak. Én azonban ezt is jelképesnek érzem. Ha Sziveri — vagy az akkori új symposionisták nagyrésze — csak bátor lett volna, akkor talán nem áll elő a válsághelyzet. De ezek az urak és hölgyek, akkor még fiúk és lányok, nem csak bátrak voltak, de merészek is, s ebben a kategóriában benne van az önsorsrontás, a felelőtlenység, sőt a túlvállalt felelősség; elsősorban benne van pedig a kiszámíthatatlanság. Meg kell jegyezzük, vannak időszakai az irodalomnak — az életnek —, amikor nem elég a bátorság... sem. Lehet, ilyen volt az a kor is.

Annyiban feltétlenül folytatója volt az előzőeknek a most megidézett *Új Symposion*, hogy tág kitekintéssel bírt a világ friss irodalmi és művészeti törekvéseire, és azt azonnal megjeleníteni tudta is — gyakran szerb közvetítéssel. Folytatója annyiban, hogy hagyta, hogy néhány erős tehetség nyomja rá a bélyegét a lapra, kihívta ezzel maga ellen az *általános irodalmárok* feltehetően jogos haragját. Folytatója annyiban, hogy figyelt a hazai irodalmi mozgásokra, hogy írókat és műveket választott magának a nyolcvanas évek hazai irodalmából, s jellemzően jazz-zenéjéből. Kikről van szó? Kik voltak azok a személyiségek, akik ennek a három évnek a meghatározó figurái lehettek? Mi foglalkoztatta a szerkesztőséget nyolcvan és nyolcvanhárom között? Beszéljünk talán előbb a lap körüli vajdasági szerzőkről!

Mint minden generációs lap — az általunk vizsgált *Új Symposion* az ötvenes évek közepe táján születetteket tömörítette maga köré — elsősorban önmeghatározásra törekszik. Ehhez természetesen meg kellett teremtenie a saját irodalmi vezérfiguráit, s azokat el kellett fogadtatnia.

A *Sziveri-symposion* felhozta és kitüntetett helyzetben kezeli Balázs Attilát, Csorba Bélát, Fenyvesi Ottót, Kalapáti Ferencet, Szügyi Zoltánt, s természetesen magát Sziveri Jánost. Ők a lap írói gerince, ők kapják a hangsúlyos helyeket, ők adják meg a lap profilját. Barátok, együtt járnak Újvidék és Budapest kocsmáit, együtt isznak, írnak, és elképesztő, felháborító szabadsággal mozognak. A környezetük, változó előjellel ugyan, de elfogadni látszik ezt az önkényes, de nem értékek nélküli önkiválasztást. Megjegyzés: hogy a valóságban mennyire nem történt meg az elfogadás, azt majd a lap körüli botrányok idején megjelent, kisebbrendűségi érzésekkel teli, vélt vagy valós sérelmekről hemzseggő, agresszíven támadó cikkek fogják fölmutatni.

Egyelőre szerencsésük van, mert remek teoretikus gárda biztosítja az elméleti hátterüket, s meg merem kockáztatni, a szellemi naprakészségüket, fejlődésüket. Juhász Erzsébet, Thomka Beáta, Losoncz Alpár, Radics Viktória s a többiek. Talán nekik köszönhetően, gyakori szerző ebben az időben Magyarországról Balassa Péter, s fontos írások jelennek meg Mészölyről, Esterházyról, Hajnóczyról. Talán nekik köszönhetően, olyan fontos filozófus személyiség jelenik meg szövegeivel a lapban, mint Unamuno, s olyan fontos, azóta nálunk is kikerülhetetlen módszertani-filozófiai kérdést jár körül egyik lapszámuk, mint a hermeneutika. Talán nekik köszönhetően is, egyre vakmerőbbek lesznek az országhatáron kívüli kapcsolataikban. Megcsinálják a lengyel-számot akkor, amikor a Magyar Írók Szövetségének 1981-es közgyűlésén például, amely éppen a decemberi puccs napján ülészik Aczél György, s ha jól emlékszem, Óvári részvételével, egyetlen író nem vállalja azt a bizonyos civil kurázsit, avagy kollektív veszélyt, hogy a mikrofonhoz lépjen, s szolidaritást vállaljon a maga — vagy a nézeteit osztó író társai nevében — a lengyel munkássággal, vagy ha velük nem, legalább a lengyel értelmiséggel.

A symposionisták hozzák a 212-es számukban Illyés egy mondatát a zsarnokságról, melyet a budapesti zárolt kiadványok tárából lopatnak ki barátjukkal, akkor, amikor itthon még említeni sem lehet ezt a verset — sem. Megjelentetik Eörsi Lukács-interjúját — melyet most, tíz évvel később újraolvasni legalább olyan hátborzogató, mint a Tito-szövegekkel szembesülni —, az utolsó részt már, a magyar politikai nyomásra, megkurtítva. Ebben az időben a magyarországi írók közül Petri Györgyöt, Mészöly Miklóst, Konrád Györgyöt, Eörsi Istvánt és e sorok íróját érzik magukhoz a legközelebb, keresik és vállalják fel. Utóbb, konkrétan és általánosságban, támadott műben, vagy csak ellenzéki címkézetségben, ugyanez írók jelenlétét róják fel a szerkesztőség bűnéül. Nem szabad természetesen megfelelkezünk Cselényi Béláról illetve Molnár Gusztávról sem — utóbbi egy adott pillanatban szintén fontos figurája lesz a megrendezett színdarabnak, melyben a főszerepet jó érzékkel természetesen a helybelieknek osztják majd ki: Tolnai Ottónak és Radics Viktóriának, megspékelve az ügyet Fenyvesi Ottó robusztus *Orgia Mechanikájával*, illetve Balázs Attila felejtethetetlenül finom erotikával és pornográfiába hajló humorral megírt *Irma-közjátékával*.

De ne engedjük, hogy a kígyó megharapja a farkát, ne menjünk bele megint, hogy csak a kimúlás borzadályával sokkoljuk magunkat. A fentiekből kiderülhetett, hogy más volt ez a *Symposion*, mint az elődei annyiban, hogy a nyolcvanas évek elejének európai, elsősorban magyarországi politikai felélénkülésére hangolódott rá — tehát másként politizálódott át. A posztsztálinista rendszerek reformokkal történő leváltása ebben az időben ajándékozta meg a legnagyobb — és valljuk be, a legterméketlenebb illúzióval a kelet-európai értelmiséget. Lásd például a FIJAK, majd a JAK tündöklését és bukását. A nagy pofonokat végül is a *Mozgó Világ* és az *Új Symposion* vitte el... Fontos ezt megjegyeznünk, hiszen a *Sziveri-symposion*, talán nem teljesen megfontolva a gyanúkeltés módozatát, avantgardizmussal vádolták némely írótságai, ami nem éppen megérthető szempont és kategória. Ebben az értelemben azt gondolom, ez a szerkesztőség — s az általa képviselt esztétikai elvek — visszalépést jelentettek a modernsége törekvést véve alapul. A művészeti értelemben modern rész — Szombathy Bálint nagyszerű rovata például, a vizuális művészet lehetőségeit megvillantó ritkás lapok, a jazz legjobbainak állandó szemlézése, úgymint Szabados, Binder, Dresch és a nagyvilági többiek — egyértelműen csak töredékét képezte a lapegészeknek. Sziveri tehát vissza akarta vezetni a folyóiratát — a nyolcvanas évek elejének hősiés tévképzetétől átitatódva — a társadalomba, hogy ott kifejthesse erjesztő hatását. Erre szolgált a *Centripetális farkok* címet kapott hallatlan éles, pengés, köszörült elmék megvillanásaival bosszantó rovat. A sors különös iróniája, hogy épp ez a — végső soron irodalmon kívüli — törekvés, illetve ennek egyik, Radics Viktória általi merész megnyilvánulása adta az apropót a hároméves építmény felszámolásához. Az *ő Színház a színházban* cikkétől kezdődött el a visszaszámlálás, amikor azután mindent összeszedtek visszamenőleg, ami összeszedhető volt. Volt mit összeszedni. Ám hogy is van ez? — kérdezné meg Sziveri főszerkesztő, ha még élne, és mint pár esztendővel ezelőtt, közöttünk lehetne, fekete bársonyzakóját összehúzza, úgy nyaktájon —, na szóval, kihez is szegődik a gyalázat?

Nem volt szerencséje az utána következő lapnak. Noha mindent megtett azért, hogy újraélessze a modernizmus szellemét, mellyel a Sziveri-szerkesztés a maga szempontjait követve nem azonosulhatott, s ez irányú törekvéseiben az új szerkesztőség nem is kevés sikert ért el, kísértett a múlt: a lapra rányomta bélyegét a hatalom kegyének a művészekben mindig viszolygást keltő édeskés, vérszagú árnya. Az újraélesztett *Új Symposion*, hiába csatlakoztak mellé kiváló művészek is, hiába tudta megemelni az előfizetési számokat, nem tudta pótolni emezt, a kevesebb extremitással bír, de több érzékenységgel megáldott lapot. Ám innen-től már más történetíró szükségeltetik, mert a történet is nagyon más — bizonyos nézőpontból persze legalább olyan szomorú ez is, mint az a másik volt.